

از اعمال ناشائستہ و افعال شنیعہ محنت و محترز گشتہ و متابعت اہل علم و ارباب فقہ
 گزیدہ بصوم و صلوات اشتغال نمودند سرمد کہ بعشق بند و سچہ مبتلا شدہ از راه سبے نقیبنی
 بعنوان خاکساری زسیت سے کروا بفتوے ارباب شرع بجلت برہنگی کہ اصلاً بستر عورت
 متوجہ نہ بود از لباس حیات عاری گردید بسیارے بے تکلفانہ و بے غمانہ در پیش جان
 بحکم

نظم
 گرتیخ بارو در کوسے آن ماہ گردن نہادیم احکم بقند
 گردن تسلیم نہادہ و نفس واپس این ترانہ سرانیدند۔

فرد
 عربانی تن بود بخبار رہ دوست آن نیز بہ تیغ از تن من واکرد
 در مساجد و معابد رونقے و رو باجے پدید آمد۔ و در ہمیں ایام بادشاہ گردون غلام تجدید جشن
 جلوس مبارک ترتیب فرمودہ و وضع و شریف افاضی و ادانی سلطنت با تعامات و تشریفات
 و اضافہ مناصب و مواجب اختصاص و امتیاز یافتند۔ و صدقے لبط و انبساط و کلبا
 عشرت و نشاط سمیت تعیم یافته کارخانہ دولت و سلطنت و دولت نانہ خلافت و
 سعادت زمین تازہ و تزیین بے اندازہ یافت۔ و ہم در شناسے جشن نوید گرفتاری
 داراشکوہ رسیدہ مورث مزید مسرت و نشاط و بہجت و انبساط گشت۔ و پایہ شادمانی و دیدہ
 کامرانی در دولت سرانے سلطنت و جہان بینی بلند آوازہ گردید۔ فلغلا سرور و ولولہ سور
 در طارم مینا پھچپندہ زمین و زمان و بیروجواں زبان مبارک با و کشادند و روزگار چوں گل

سہ دیو) بحکم و نظم گرتیخ بارو در کوسے آن ماہ۔ گردن نہادیم احکم بقند۔

پہلے بہار وہاں پر ازخندہ و دل لبالب از شگفتگی و نشاط آمدہ جهان طرب و دوا موم
بے غمی اید در روسے زمین طرح انداختہ۔

تعیین جنود اقبال بسرکردگی گلبن یاض اجلال سلطان محمد
بہت اخراج شاہ شجاع از ولایت بنگالہ و انتزاع آں

ملک از دست آن جناب مسواخ کردیں ضمن روسے و ہد

چرخ طاقت نصرت قرین روسے زمین و تاجدار کویہ تکمیل و کچھہ سمن غنایت
زمانہ دزین بخت و ظفر اختصاص یافت و شاہ شجاع از ضرب تیغ آتش بار و لیران
موکب فیروزی آثار براہ ہزیمت شتافت، ہی سر و جو تبار عظمت و جلال سلطان محمد
از پیش گاہ اوزنگ جہان بانی بتگاموشی شاہ شجاع و انتزاع بنگالہ از شاہ شجاع مامور گشتہ
راحت توجہ بدالصبوب برافراشت، و عمدہ و زرے منیع الشان معظم خان با تالیقی شاہزادہ
و اساتقی عساکر نصرت شعار سپہ ستار برافراشتہ در ملازمت آں جناب بہمت نمود و وفاقاً
خان دیار دقان و سلام خان و فتح جنگ خان و لودی خان و داد دقان و کنور رام سنگھ و راجہ
دیہ سنگھ و راجہ سجان سنگھ و اندرسن ہندیہ و احتشام خان و سپید فیروز خان و راؤ
پہاؤ سنگھ و لد راؤ ستر سال و سپید مظفر خان و لد سپید شجاعت خان و اخلاص خان جویشگی
ورشد خان انصاری و دیگرے منصبداران کہ جملہ سی ہزار سوار جزار بودند برکاب ظفر انتساب شاہزادہ

۱۰۰ (۱) آن ملک از دست آن جناب - (ب) آن ملک + ۱۰۰ (۲) ناچار + ۱۰۰ یعنی سرداری

عالی جناب تعین شدہ سلطان والا تبار در رعایت عظمت و اقتدار بعزیمت استیصال
 عم عالی مقدار در حرکت آمد۔ شاہ شجاع در بہار پور مورچال بر لب آب ترتیب دادرہ
 باستحکام تمام قیام نمود۔ سید کاسو این مرتبہ از قبل شاہ شجاع قلعہ الہ آباد را مستحصن ساخته
 در آن جا طرح تحصین انداختہ بود۔ بہادر خان اورا بعنایت بادشاہی ستمال گزانییدہ بعہد
 و پیمان از حصار بیرون آوردہ قلعہ الہ آباد را بہ خان دوران سپرد۔ و سید کاسو با برنے از
 احوال ردیہ سلیمان شکوہ کہ گذاشتہ و بر انداختہ شاہ شجاع بود مہراہ خود گرفتہ عازم در گاہ
 چہاں پناہ گشت اشہزادہ سلطان محمد ز نزدیک بہا در پور رسیدہ بواسطہ طغیان آب با
 این ہمہ کثرت عساکر از معبر نتوانست عبور نمود۔ لاجرم شکر قیروزی اثر بالائے آب
 ستافتند۔ آب را چون نزدیک الہ آباد پایاب گذاشتند از میان کھیری گننت گذشتہ
 از راہ چنار بر سر غنیم رسیدند۔ فدائی خان حسب الحکم اشرف از گور کھپور روانہ پٹنہ
 پیش از رسیدن شاہ شجاع بہشت روزہ جوالی پٹنہ فائر گردید و نور الحسن کہ از پیش گاہ
 نواز پیش شاہ شجاع بہ خطاب سین خان استیاز یافتہ بر سندن حکومت پٹنہ تکیہ مے
 نمود بہ نواز آتش در زوہ حقیقت رسیدن فدائی خان بخدمت شاہ شجاع عرضداشت
 کہ و۔ آل جناب از بہا در پور بر خاستہ سجراج استعجال تشریف بہ پٹنہ آدر وہ داخل باشد
 در باغ جعفر خان نزول نمود، در آن جا بہ تمہید بیاطاقاست پرداختن مہائن مصلحت
 دانستہ بلکہ مجال نیافتہ بصوب موگیر در حرکت آمد۔ پس از ہفت شاہ شجاع
 بہشت روز باوشاہزادہ والا گہر سلطان محمد با فواج قاہرہ بہ پٹنہ رسیدہ خیام و خرگاہ
 برافراشت۔ فدائی خان دریں جا شرف ملازمت شاہزادہ والا گہر دریافتہ بعسکر منصوبہ

پیوست - چون شاه شجاع در مونگیر طرح اقامت انداخته راه عبور عساکر منصور مسدود گردانید
بود عبور جنود و اقبال ازان طریق بواسطه استحکام و انسداد از حین امکان بیرون بود. لاجرم
از راه کهرک پور منازل پیمای گردیدند بالا بالا گذشته در حوالی مونگیر سرکشیدند شاه شجاع از
قریب وصول افواج بحرامواج نظراً وصول آگاه گشته از مونگیر کوچ کرد و بکوسه رفته
در انجا استقامت ورزید - چون مونگیر بتصرف اولیای دولت روز افزون درآمد و
راجہ بہروز زمیندار مونگیر حکم ضرورت از خدمت شاه شجاع انفکاک حبستہ مشرف ملازمت
شاهزادہ والا تبار حاصل نمود. قدم در راه خیرگالی و خدمت گاری سپرده جنود نصرت
موجود را بجانب چہار کھنڈہ رهنمون گردید و خود پیش پیش شتافتمہ لشکر را در منازل میراب
و غلف فرد سے آورد و مردم خود را تعیین کردہ از اطراف و جوانب رسید غلہ بار دوسے
گیہاں پوسے سے رسانید - چون راه چہار کھنڈہ تا دوازده منزل برہ ماے تنگ بار
وراه ماے صعب المرور و عسر العبور دارو پہنگام بر آمدن بران طرف پڑ صعب و ناہموار کہ
اصلاً بوسے عمرات بمشام وقت متردین فائز سے شدہ لشکر فیروز می اثر بہ ترتیب
کہ از پیشگاہ اورنگ سلطنت فرماں شدہ بود جبہ نقار و بر نقار و قول مقدم و ساقہ مرتب
گشتہ راہ نوروی آغاز کردند، ذی الفقار خان باد و ہزار سوار مبارز صفت شکن بہراول
مقرر شدہ، و اسلام خان با پنچہزار سوار در سیمینہ قرار گرفت، و قدانی خان با پنچہزار سوار
جوان جان فشان فرج میسرہ را مرتب داشت او معظم خان با کنور رام سنگھ و اخلاص
خان خویسگی و راؤ بہاؤ سنگھ ہاؤہ و سیہ منظر خان بہراہ سلطان در قلب قیام ورزیدند
سلہ دارا عبور عساکر منصور مسدود گردانیدہ بود + سلہ (۱) از " سرکشیدند تا " آگاہ گشتہ از
مونگیر + تلہ (۱) پیش +

و داد و دھاں باد و ہزار سوار فوج طرح چپ را تہ نہیں داد، ورشید خان انصاری باد و ہزار
 سوار پڑے جگر طرح راست را بیا راست، بدیں ترتیب و آئیں قطع مسافت نموده بعد از
 دو روزہ روز از جنگستان چار کھنڈہ گزشتہ داخل اولکہ زمینداری خواجہ کمال شدند
 دریں سرزمین ناگاہ خبر نا ملائم ہشتہار پذیرفتہ بناسے استقلال مردمان را متزلزل ساخت
 و چنان مشالغ شد کہ بعد از اشتعال نواب حرب و قتال در خطہ پاکب اجمیر داراشکوہ لہ اسے
 اقتدار و استیلا سے برافراشت، و حضرت جہاں پناہی بصوبہ دکن نہضت فرمودند
 لاجرم در لشکر ظفر اثر شور سے غریب پدید آمد کہ از اقوال کا ذبیہ عوام برالسنہ و افواہ خاص
 سے گذشت کہ سلطان محمد با معظّم خان و جمیع منسوبان دولت شاہی از را واڑ لیسہ پنجاب
 دکن خراہدشتافت کنور رام سنگھ و راوہا و سنگھ و امر سنگھ و صدر المروت و چتر پورج
 چوٹان شیر بیگ و سید شجاعت خان قریب چار ہزار سوار بنا بر جہل و نادانی بے آنکہ
 دریں باب تامل نہ اندایں خبر را حقیقت را محل بر حقیقت کردہ با اتفاق یکدیگر از لشکر
 فیروزی اثر برآمدہ عنان مراجعت بجانب اکبر آباد انعطاف دادند و سپاہیہ وزیر
 دستگاہ از اولکہ خواجہ کمال گذشتہ بمقصود آباد رسیدند و از انجا روئے ہمت بجانب
 راج محل نہادند۔ و شاہ شجاع از کوہے طبل کوچ زدہ بجناب استعجال قطع منازل
 فرمودہ بہ راج محل درآمد و اہل حرم سراسے خود را با تمامی منسوبان اموال و اسباب در نوارہ
 انداختہ بدو کھچی کہ از راج محل شمش کردہ فاصلہ دارد شتافت و آن موضع را قائم کردہ
 طرح آقا ست انداخت۔ والہ ودی خان از رفاقتش پہلو تہی کردہ در راج محل ماند
 آن جناب ازیں معنی سمحت بر آشفٹہ خستناک برگشت و بہ راج محل درآمد الہ وری

خاں را با سیف امد خاں پیرش گرفتہ سید قلی بموجب اشارت آن جناب ہر دو را بدقت
 تیغ آبدار روانہ ملک عدم ساخت۔ و آن جناب بعد از قتل آن بے گناہان باز بدو کھچی
 شتافہ از آب گنگ کہ در آن محل اثر طراوت و جوانی بسیار از شاخہائے آب حکیمہ
 رود خاں ہائے خرد و جداول و انہار صلا داخل شدہ قریب بہ نیم کردہ جریبی پھناداشت
 عبور نمود و اہل حرم و سایر بیوتات و کارخانجات را گذرانیدہ آن سرزمین را استحکام
 بخشیدہ نوارہ را قائم داشت، و در حمایت استقلال طرح اقامت و بساط استقامت انداخت
 دریں اثنا لشکر بادشاہی سجاولی راج محل رسیدہ ماہ چہرہ لولے سلطان فی از مطلع قریب
 شرف مطوع پذیرفت، قریب چہار ہزار سوار از ملازمان شاہ شجاع کہ ہنوز از آن محل
 عبور نیافتہ بودند از رسیدن افواج قاہرہ دست و پاگم کردہ ناچار بہ راج محل مراجعت
 نمودند۔ ذوالفقار خاں با پنج ہزار سوار داخل راج محل شدہ آن مردم را استالت نمودہ
 ہمہ را نزد سلطان محمد فرستاد تا در سلاک ملازمان بادشاہی انتظام یافتند، سلطان محمد
 با فواج تسلیم شاہ این روئے آب مقابل غنیم شمشہ خیام و خرگاہ تاگنہ بدو آنگوں
 برافراشت، و محظوم خاں با پانزہ ہزار سوار از سلطان محمد جدا شدہ برسوتی کہ در آن محل
 آب کم بہاست و ہمگی پنج دریا از آب بزرگ جدا شدہ بدان طرف افتادہ اصل اقامت
 انداخت و راہ عبور بر مخالفان بنا کردہ تا نوارہ را بدو کہ نتوانند بزد۔ شاہ شجاع تمامی
 نوارہ را بتانڈہ بردہ در انجا بسند اقامت نشست۔

مقطع

تیغ بدان طرف وزیں سمتے آب تیغ بموں تافٹہ چوں آفتاب

لے لایبے گناہان۔ (د) بے گناہے + لے (ج) ملازمان +

دردم تشکی و تری لشکرش برده ز عالم همه خشک و ترش

یاقت خبر ز آمدن این سپاه کز پے شمشیر بریده ست راه

از غضب افگند برابر و گره وز پے کین کرده کماں را بزه

معظم خان چند منزل کشتی بدست آورد و قریب سه هزار کس از آب سوتی گذرانیند
و سید عالم که فرمان شاه شجاع در مقابل معظم خان طرح اقامت انداخته بود بر عبور
آن جماعت و قوت یافته ناگهان بر سرشان ریخت و بدستیار بی تیغ شمله بار سفینه
حیات جمع کثیر را غرق کرد آب فنا گردانید. و بقیه السیف را بسلسله قهرمانی اسیر
ساخته نزد شاه شجاع ارسال داشت و بجانب کوه آمده همانجا طرح اقامت
افگند. و تنی چند که از آن ورطه هلاک نجات یافته بودند باز بارود سے معظم خان پیوستند
و آن تدبیر که معظم خان اندیشیده بود بنا بر تقدیر کار سے که از پیش تر فتنه قضیه منعکس
گردید و داؤد خان یا پنجهزاره سوار از پشت دستشید خان نیز از حضور سلطان بهمان منسلح نامزد
گشته بدو در خان پیوست و خواجہ تشکی با و پنجهزاره سوار جنگ جواز مسکر شاه شجاع بر آمده
خود را بانواره و رعایت هستی و چاکلی این نرسانیده و داؤد نگار شمشیر آن بار از
عبور مانع گردید. چون دو ماه بدین رنگ بسر آمد سلطان محمد که سردار لشکر بود از روستے
جمل و نادانی و غرور جوانی دل از هیر پدر فریدون فر برداشته با شاه شجاع رجوع آورد
و ابواب رسل و رسائل مفتوح ساخته پنهانی عرائض اخلاص آمیز در خدمت عم بزرگوار
ارسال داشت. و پس از رجوع عهد و پیمان شبح که در فائت ظلمت حاسه لبر از رویت

شاه عالم معظم خان - رب مظفر خان + شاه (ج) تیغ شمله بد سفینه حیات جمع کثیر را غرق کرد آب فنا گردانید (ب)

تیغ سفینه جمع کثیر را غرق کرد آب فنا گردانید + شاه (ا) رسانیده +

حاصل بود و از هیوب رواج مصر صری دیدیا بتلاطم درآمد هر موج لبان کوه بروئے
آبے نمود مصرع

بشے تاریکے صدره موج دریا بے اهل مالک

پاره از جواهر مصرع آلات و اشرفی برداشته باد و سه خواجہ سراسے و خدمت کار محرم
اسرار سراپردہ را پارہ کڈیہ بد برآمدہ در زور قے نشسته پیش شاه شجاع شتافت
چون خود شیدہاں تاب شادروان ظلمانی بریدہ از میان خلوت کردہ خاوری برآمد شاه
شجاع بانہ اندانکہ چون سردار لشکر راجہ آنکہ براہ اطاعت پویہ زند و سر پیکر انقیاد
آوردند چه گزیرا نوارہ را آراستہ توڑک ساخته بدیں طرف فرستادہ تا جمیع امرکے پاس
از آب گذشتہ مشرف ملازمت حاصل نمایند۔ از وقوع این مقدمہ حیرت افزا اور لشکر
بادشاہی طرفہ شمش پدید آمد و وضع و شریف و صغیر و کبیر انگشت حیرت بدندان تفکر
گرفتہ بفرہم بادشاہی و چاہہ کار خویش فرو شدند و سپاہ از بے سری چون تن
بے سر بر ہم خوردہ سر رشتہ کارا بر گشت۔ آخر کار جمیع امراسے و سرداران فراہم آمد
نوارہ شاه شجاع را بہ توپ و تفنگ تقابل کردند و بستیزہ پیش آمدند۔ لاجرم از نوار
برگشت۔ روز سوم معظم خان از سوتی و ذوالفقار خان از راج محل آمدہ انجن مشاورت
آراستند و جمیع بنداسے روشناس بادشاہی در انجا مجتمع گردیدند۔ بعد از قیل و قال قہر
سرداری بنام معظم خان زدند و تمغای سردری آن سپاہ بنام آن خان عالی جاہ مقرر داشتند

۱۵ (ج) از شاه شجاع بانڈز آنکہ "تا" سر پیکر انقیاد آوردند چه گزیر۔ (ب) شاه شجاع بانڈزہ آنکہ چون

سردار لشکر کہ شاہزادہ والا تبارست، آمدہ باشد لشکر راجہ آنکہ براہ اطاعت پویہ زند و بزنجیر عنایت در آوردند

چه گزیر۔ ۱۵ (ج) در انجا۔ (ب) در انجن خالقہ +

انگاہ معظم خاں بد بدبہ سرور می و کو کبہ سپہدار می باز بجانب سوئی شتافت ذوالفقار
 خاں براج محل مراجعت نمود۔ فدائی خاں و سلام خاں و خانشا ناں و دیگر مغبت ہزار
 سوار در ورطہ دو کھچی قیام در زیدند۔ و کاریشکرا زین فسق و نظام یافته و جوہر سلطان محمد
 لا ازا فواج نصرت امتزاج یکے کم گرفتند تا آنکہ موسم بارش در رسید، و ابر پائے
 سیاہ از ہر طرف پدید آمدہ بر روی ہوا سمت تراکم پذیرفت و از قطرات مطرات ابر
 سیاہ آب بر روی زمین سیلان آمدہ دیدار از کثرت آب و مواطنیاں در سر
 افتادہ بہر طرف موج طوفانی صورت ظہور یافتہ از ہبوب نسایم صبا و دبور و شمال و
 جنوب آب گنگ چہار موج زن گشت معنی کطلما ت فی بحر یعنی یفشہ موج من قوتہ
 موج من قوتہ سحاب ظلمات بعضہا فوق بعض در صورت وقت حسن پیدائی یافت

منظر

ابر سراپردہ بیلا کشید	سبزہ صفت خویش بھمی کشید
میل عناں بس کہ بتندی گذشت	باد بزرنجیر نگاہش بدہشت
تندی سیلاب بیلائے کوه	از شغب آورده زمین راستوہ
برق بہر سوئے بہ تابے دگر	دشت زہر جوئے پُر آبے دگر
برق بشمشیر بر آورده تاب	گشتہ زرہ پوش سوار این آب
روز زستی بغاں آمدہ	دور خرابی بکراں آمدہ
آب فراخ و ہمہ را راہ تنگ	آمدہ لشکر ہمہ از آب گنگ
لشکر انبوه چو دریا بجوشش	میل ز جنب بیدن آن در خروش
پائے ستوراں بزیم در شد	گاؤ زمین را سم شاں شد

خمیرہ لشکر ہمہ بر روی آب راست چو دریا کہ بر آرد جباب
بود بہر جا کہ نزول سپاہ تنگی جو بود و فراخی گاہ

مظلم خان بواسطہ کثرت باد و باران با پانزدہ ہزار سوار و رموض معصومہ بازار طبرج
ثبات و قرار انداختہ لشکر را از تعب تردد و شدت آویز و ستیز بیار امیدند فانی
خان و سلام خان و دیگر منصب داران و امرائے کہ مجبور ہم پانزدہ ہزار سوار بودند و لشکر
مظلم خان در راج محل اقامت ورزیدند۔ و مقرر شد کہ رسد غلہ از معصومہ بازار بلشکر
راج محل کے رسیدہ باشد۔ و حال آنکہ از معصومہ بازار یک واٹہ نہ رسیدہ لشکر
راج محل از کثرت آب و قلت طعام بستوہ درآمدند و غلہ بمرتبہ غلا کرد کہ سیرمی
چہ پنجر و پیر ہزاراں خون جگر میرے شد و گاہ نمے شد۔ و مردم بجائے طعام خون
جگرے خوردند۔

منظومہ

ز تنگی کہ فقیر و گریہ بود بخوان رزق او خون خوردنی بود
چنان بے دانگی بر بود آرام کہ بہر مرغ نعمت خانہ شد دم
دہان آسیا از واتر بے بہر چو مور از خون ناس صائم الہیر
ز بے تانی دہن بر روی مردم نمے جنید چل بہاسے گندم

چوں تخط و تنگی در راج محل بغایت رسید مردم شکر بجز گرا میدند زیرا کہ راج
محل پشتہ بیش نیست و پیرامونش آب محیط گشتہ آن مقدار غلہ کہ آدم و دواب این ہمہ
شکر عظیم را کفایت کند صورت امکان نداشت بنا بران ایشان را بعد از دو ماہ چون

طافت طاق شد همه برخاسته نژد و معظم خان به معصومہ بازار شتا افتند و از محنت تنگی
و صعوبت بے نانی نجات یافتند۔ شاہ شجاع سپاہ خود را توڑک ساخته از حصارات
بیرون خرامید و بیک ناگاہ داخل راج محل شدہ خود را قائم و دستوار گردانیدہ تار و
ماہ کو بس استقلال کوفتہ پس از آنکہ موسم بارش باختر و پایاں رسیدہ طغیان میاہ و شدت
بحار رو بعلت و تنزل نہادہ، انگاہ سپاہ خود را آراستہ و لشکر را توڑک ساخته روسے بلاد
و تہور بجانب معظم خان نہاد و بغایت مردانہ رسید۔ معظم خان بہ توجہ آن جناب وقوف
یافتہ با استعداد و محار بہ از معصومہ بازار بیرون شتاقت و از آنجا مقدار چہار کردہ مسافت
کردہ از دریا ستے کہ دران سرزمین سے گذر و گذشتہ اقامت و رزیدہ و وحسب بر آن رود
مرتب گردانید یکے متصل مسکرت خلیش و دیگر بقاصد نیم کردہ پایاں تر تا عبور لشکر
فیروز می اثر ازان رود خانہ بسہولت دست دہد۔ شاہ شجاع بعد از دوازہ روز در تہ
چھلی کہ مضرب خیامش بود بغیرم رزم سوار شدہ لوستے استقلال مرتفع ساخت و دیرانہ
بر سر معظم خان تاخت۔ معظم خان نیز بہ قانون نبرد در میدان صفت آراستہ مستعد مقابلہ
استادہ یک نیم پہر روز بلند شدہ بود کہ ہنگامہ آویز و ستیز گرم شد۔ و ببا و جملہ
دلاوران طرفین آتش جنگ و شرار پیکار زبانہ کشیدہ رخت ہستی جمعے کثیر محرق
گردانید۔ انگاہ شاہ شجاع بمقتضای الحرب خدمتہ عمل نمودہ باہستگی عظم
عنان فرمودہ از مقابلہ لشکر فیروز می اثر منحوت گشتہ بہ کھیں و وقار رواں شدہ و آواز
درا فاد کہ از جنگ پہلو تہی کردہ براج محل مراجعت نمود۔ ناچرم جمیع سرداران و سپاہ
کشان جنود اقبال از جسر گذشتہ بتگاموشی آن جناب رواں شدند۔ شاہ شجاع بہ یکبار
بجانب جسر سے کہ بقاصد نیم کردہ پایاں آب ترتیب یافتہ بود تند و تیز راند و بر سر یکہ تا

خاں کہ پچھار صد سوار بمحافظت جبر سے پرداخت بساں برقی خشنده برنجته او را
 باہر انش بضر ب سہام خون آشام و سیمون صاعقہ بار بر خاک ہلاک انداخت
 و ازاں جبر عبور کردہ ازاں طرف آب متوجہ افواج قاہرہ شد۔ چون مقدمہ سپاہ
 بجبر دیگر کہ پیش روئے لشکر نصرت پیکر بود نزدیک رسید ذوالفقار خان حیات
 رستی و جلادت حیدری بکار بردہ باہمت ہزارہ سوار دلاور بساں برقی حافظت
 و چالاک خود را بر جبر رسانیدہ فی الفور آتش در جبر زدہ شعلہ نار بلند گردانید و جبر سوختن
 گرفت۔ مخالفان مجال عبور نیافتہ آن روئے آب صف کشیدند اگر ذوالفقار خان
 این کار دست بستہ را بطہور نمے رسانید شاہ شجاع ازاں پل فرصت عبور سے یافت
 بے غائلہ ریب چشم زخمے عظیم بہ لشکر فیروزی اثر سے رسید و کار بہ قباحت سے
 انجامید۔ دریں وقت معظم خاں مجال یافتہ از ہماں راہ کہ شاہ شجاع شتافتہ بود از
 عقب رواں شد چون بر سر جبر سے کہ یکہ تاز خاں قتل رسیدہ بود رسیدہ مقتدیاً
 خاں کہ از جانب خنیم بر سر پل استادہ بود بقدم مانعت پیش آمد و از ضرب تیغ
 بہادران موکب اقبال روانہ کشور عدم گردید۔ شاہ شجاع از قتل اسفندیار خاں عبور
 جنود فیروزی نشان آگہی یافتہ بتائے استقلالش متزلزل گشت دیگر مجال استقامت
 نیافتہ بہ سلطان محمد و جان بیگ و تمام سپاہ خود بجانب قریہ کرپا توجہ نمود۔ قریب
 پچھار صد سوار در قریہ مذکور داخل شدہ خود را قائم ساخت۔ و مبارزان کتیبہ نصرت
 نصیبہ متوجہ آن موضع شدہ تگین داراں موضع را بمیان گرفتند۔ چون شاہ انجم از
 تسخیر روئے زمین ملول شدہ بخصار مغرب شتافت سپاہ سیاہ پوش شب جلوہ گر
 شدہ سراوقات ظلمانی گرد آفاق برافراشت۔ معظم خاں صید بدام افتادہ را کردہ

بخیمہ خود مراجعت نمود و گفت کہ بہ ہنگامِ شام و وقتِ شب باغیم اگر ہمہ زیوں شدہ
 باشد خدا و یختن میازبان کار دیده جائز نہ شدند۔ اکنون از دست ما جان بر نتواند شد
 چون طلید صبح از بیدائے مشرق سمتِ ظہور پذیرد و جو گمانداختہ دستگیری کنیم و شاہ
 شجاع شب در آن موضع ثباتِ قدم و زبیدہ روز دوم مقام کرد و سپاہ متفرق شدہ
 او از اطراف و جوانب فراہم آمدہ بتھے پدید آمدہ روز سیوم از موضع کراپا بر آمدہ با تکیس و
 تانی بجانب سوتی در حرکت آمدہ افواجِ ظفر شہارہ از دنبال ^{کے} جلوریہ کنان روانہ شدند
 پس از بیت و نہ روز بر سر دو کچی رسید۔ سپاہ موکب اقبال دریں مدت بتعاقب
 آن جناب سرگردان شتافت۔ بیک ناگاہ عطف غناں فرمودہ آتش تمال بر
 فروخت و مبارزین شکر اقبال کہ از دنبال بے توز کار سے آمدند حیرت زدہ ناچار متوجہ
 پیکار شدند و در وقتِ عصر نائزہ محار بہ گرفتہ شعلہ بالا کشید۔ و از دلیران ^{کے} محفلِ ظفر
 محل ہنگی چار ہزار بر سر کار رسیدہ دیگران ہمہ عقب ماندہ بودند و ذوالفقار خاں با
 سی صد سوار کہ در آن ہنگام ہمراہ داشت در برابر شاہ شجاع افتادہ قدم ہمت در میدان
 جلادت بیفشرد۔ فدائی خاں کہ ہنگی دولیت سوار بودند از حمیت و بسالت بسرد
 ذوالفقار خاں رسید۔ ہر دو خان شہامت نشان ہنگامہ کشش و کوشش را گرم ^{کے} شدند
 تزدات نمایان و تلا شہائے شایان بظہور رسانیدند۔ و اسلام خاں و دیگر بہادران را
 ہنگام صفت آرائی بلندی پیش رو سے آمدہ وقایہ امن گردید۔ معظم خاں کہ صاحب
 فرجِ قلب بود از پس ذوالفقار خاں بجانب اسلام خاں مائل گشتہ در آن طرف قیام

۱۰ (ب) جلوریہ کنان۔ (ب) زیکناں + ۱۰ (ب) محفلِ ظفر منزل۔ (ب) محفلِ ظفر محفل + ۱۰ (ب)

سی صد سوار۔ (ب) سی صد ہزار سوار +

در زیاده و شدت جنگ و صعوبت کار بر فرود القارخان و فدائی تخان اثناده تا نصف
شب از طرفین با اشتعال مهام خون آشام و توپ و تفنگ شعله بار پر داخنة از صد
ضرب زن لبان رعد غلغلہ در گنبد و وار انداخته شاه شجاع سه کثرت حمله بائے پے در
آورده از بالائے پشتہ نشیب رویدہ اما مبارزانِ جان با زبانیہ تیر عالم گیر و ضرب
توپ جهان کشتا مجال نداده باز گردانیدند تا آنکہ شب از نصف شجاع و زنگید و جبیلہ
خدا ننگ و کیسه از باروت تہی گشت و دلیرانِ ہر دو طرفت از بس تلاش و تردد
بستوه آمدند۔ لاجرم دست از آمیزہ و ستیز باز کشیدہ در ہمال عرصہ نام و ننگ حیان
برافراشتہ و پا بدامن آرام کشیدہ طلایہ ہر دو سپاہ از مسکد بیرون آمدند۔
بسان ماہ تا صبح گاہ چنم در راہ حزم و توقف باز داشتند۔

بیت

طلایہ بر آمد نہ ہر دو سپاہ شدہ پاس دارندہ تا صبح گاہ
چون از طنطنہ طلوع خاقان دارالملک انجم سپاہِ ظلمت راہ اہرام میورد
و ساحتِ جہاں نورانی گشت، جنودِ اقبال از عقب فوج فوج و توپ توپ رسیدن
گرفت۔ شاہ شجاع اقامت در انجامنا سب نہ دیدہ بتاندہ شتافت، و عساکر
منصورہ از ان محال مراجعت نمودہ براج محل آمدند۔ اسلام خاں و دیگر بندائے با
پنچہزار سوار در دو کھچی لو اسے اقامت برافراشتند و داؤد خاں کہ در کرسی نشست
بود بواسطہ امتناع نہ حاجہ مشکئی نمے توانست عبور نمود۔ دریں وقت رامیت استیلاد
مر تفعی ساختہ مشکئی را از پیش برداشت۔ مشکئی طریق مراجعت را پذیرا گشتہ بشاہ
شجاع پیوست، و مخلص خاں و عبداللہ خاں بعد از محاربتہ موضع کرپا یاد و ہزار سوار

آمده بسا که فیروزی آثار پیوستند و دلیرخان نیز پیش از مصاف دو کچی باد و
 هزار سوار از تاینان خود آمده در کوسی باد او دغان و رشیدخان ملتجی گردیده چون
 داد دغان نواره مختصر از پلنه همراه خود آورده سپاه فیروزی دستگاه بر آن نواره از آب
 عبور نموده هفت کروزه بالا بر ساحل رودخانه مسک گردانیدند درین اثنا سلطان
 محمد از بدعا شنی خود از شاه شجاع متوجه گشته بنحویکه ازین جارفته بود بهمان هیئت
 ازان جا باز آمد چمن پیش از توجه خود درین باب با سلام خان ایمان کرده هتد خان
 عهد و پیمان بادشاهی فرموده شب به تیاق خان مذکور رسید نزول فرموده از درگاه
 آسمان جاہ فرمان صادر شد که سلطان محمد را روانه حضور اشراف نمایند بعد از آن معظّم خان
 و ذوالفقار خان در اثنائے راه بر بستر سجده می پهلونهاره بنا بر شستاد و مرض در ال آباد
 توقف نمودند و فدائی خان را بر اقامت و حراست آن جناب تعیین کرده روانه درگاه
 و الا ساخت۔ فدائی خان با تاینان خود به لوازم حزم و شرائط مقتضیه داخه سلطان
 محمد را در پالکی نشاند و روان شد۔ چون بکتلا پانی رسید مرحمت خان کلاز و گاه خلعت
 پناه بجهت آوردن سلطان محمد تعیین شده بود رسید۔ فدائی خان حسب الحکم جهان
 مطاع سلطان محمد را به مرحمت خان سپرده خود را در گور کھپور که در جاگیرش تنخواه بود
 شتافت۔ در مرحمت خان سلطان محمد را در دار الخلافت شاه جهان آباد بدرگاه عالم
 پناه حاضر آورد۔ حسب الحکم اقدس آن سلطان خسرو دشمن با بند و زندان دم ساز
 گشته پس از چند ماه در قلعه گوالیار محبوس گردید و معظّم خان پس از فرستادن سلطان

سلا (۱) "از" آمده بسا که "تا" باد و هزار سوار + سلا (۱) جاہ + سلا (۱) آن + سلا

(۱) بود + صه (ب) یساق خان +

محمد بدو ماہ پایابے پیدا کردہ از رودخانه مالوہ عبور پیدا نمود۔ اما قریب سہ ہزار کس ہوائے
 آب غرق گردا پ فنا گشتند۔ شاہ شجاع بر عبور عسا کہ منصور آگاہی یافتہ بنائے
 استقلالش فرو نشست و با چہل و پنجاہ کس و سفینہ نشسته در قایت مصر سبکی جریدہ ڈھاکہ
 شتافت و سائر اموال و اسباب آن جناب در آن منزل ماند۔ معظم خان ہمہ را فراہم
 آوردہ مصوب اخلاص خان خوشگی بدرگاہ خلائی پناہ ارسال داشت۔ و اسلام خان
 بسبب بد معاشی معظم خان بستوہ آمد۔ پیش از عبور رودخانہ مالوہ بر فاستہ خان
 درگاہ ثریا جاہ گردید و مخلص خان باستصواب معظم خان تا بینان خور را در راج محل
 طرح اقامت انداخت۔ معظم خان با جمیع لشکر ظفر اللہ لویائے اقدار بصوب ڈاکہ
 مرتفع ساخت، و شاہ شجاع از قریب وصول جنود نصرت موعود از سلطنت فرماں
 روانی آن ولایت دل برداشتہ با سران ولایت مکہ شتافت۔ و با ہماں چہل ہرود
 کہ قدم ہمت در راہ حقیقت و وفا کہ پیرایہ زینت مردان ست سپردہ بودند بر نوارہ
 نشسته با تمامی اہل بیت خود بار جنگ شتافت و جمیع ملازمانش با جان بیگ کہ
 از عمدہ ہائے دلش بود در ڈھاکہ ماندند و اسباب سلطنت و آیات دولت و کل
 کار خانات و بیوات آن جناب کہ بواسطہ عدم فرصت نہا مساعدگی وقت گذشتہ
 رفتہ بود معظم خان در سرکار جہان مدار ضبط نمودہ بدرگاہ والا ارسال نمود و بیامین عنایت
 ملک منان مالک محروسہ ہندوستان بے مسامحت غیرے در نصرت اولیائے
 دولت ابد بنیان قرار گرفتہ از فیضان ابرمعدلت خاقان گرووں توان رشک فرمائے
 جہاں گردید۔ سلیمان شکوہ از خوف و ہراس افواج گیتی ستان بہ پناہ سر می نگر خماید

کوہستان را ما و اسے خود ساخته بود یعنی راجہ بے سنگھ زمیندار کوہستان بنکر
 بزنجیر اطاعت شہر یار کشور کشا فریدون فرور آورده او را معصوب پسر خود بدر گاہ آسمان
 جاہ فرستاده حکم ہمایوں در قلعہ گوالیار محبوس گشتہ و پسر راجہ پرتھی سنگھ مرزبان
 در جلد و سے اس خدمت و جزائے اطاعت بمنصب ہزار می پانصد سوار سر فرستادہ شدہ
 در ملک ملازمان در گاہ عالم پناہ انتظام یافت ۔

تسخیر ولایت آسام بہ جلاوت و تدابیر بہ رکن رکین سلطنت

و جهاندری معظّم خان و کیفیت بے رخ از سوانح دیگر

چون معظّم خان از انجا کہ از پیش قدمان مہرہ قہن سپہمداری و قدرہ و قبیحہ سخنان
 عالم سروری بود از قوانین ملک ستانی و ملک داری کما شبخی آگاہ چون تمامی ملک
 بنگالہ را از تصرف شاہ شجاع بر آورده تحت ضرب و خود در آورده دران دیار را بایت استقلال
 واقفندار برافراشتہ بقضائے یسالت بہمت بہ تسخیر ولایت مملکت آسام برگماشت
 و آن مملکت وسیع در شمالی ملک بنگالہ واقع شدہ و مدت مدید از تصرف ملک بنگالہ
 موصول بود۔ دریں مدت ایچیکے از حکام بنگالہ سابقہ و حال رہنقش تسخیر آن ولایت
 بر صفحہ ضمیر و لوح خاطر حسن ارتسام و بہمت تصویر نیافتہ۔ دریں ولایت آل خان شہاست
 نشان باعانت و اقبال جہاں کشائے بادشاہی و امداد بہمت بلند باندک سعی و تلاش

شہ (۱۷) راجہ پرتھی سنگھ مرزبان کوہستان + (۱۸) راجہ پرتھی سنگھ چند مرزبان کوہستان

شہ (۱۹) صابو رکن رکین +

کنند تدبیر بر شرف تسخیر آن کشور بلند انداختہ بے محابا درآمد۔ و مرزبان آن دیار با
وجود کثرت جمعیت مسیحا و سامان ملک واری تاب مقاومت بلکه قامت نمود
آوارہ کوستان گردیدند، و در تنگنا سئ جبال ماوا سئ گرفتند۔ و از مرزنا سازی
آب و ہوا سئ آن کوہ امراض شدیدہ و بیماری ہائے متضادہ بران وحشیان و
پیاطاری گشتہ بسیارے از رفقا و اعوانہ آن راہ آخرت پیوند و جنود اقبال نیز
ہر آسام بہ ہمیں بلیہ مبتلا گشت۔ جمعے کثیر بر فراش بیماری غلطیدند۔ با وجود این معظّم
خان قدم ہمت فشرودہ مدت یک سال دران ولایت کو سستقلال سے نواخت
تا آنکہ خود نیز بہ بستر ناتوانی تکیہ نمود و بمرض الموت مبتلا گردید۔ و از ان شمار و علامات
سفر تاگزیر منتقلین شدہ بحکم ضرورت بہ تہید بساط مصالیح ہمت گماشت و حاکم
آن ولایت را کہ سرگردان و شت اوبار بود ممنون احسان ساختہ پیشکش لائق بر و مقرر
کردہ دست ازاں ملک بازداشت، و ہچنان بیمار و مریض بہ بنگالہ آمدہ در اندک مدت
نفس واپس شمرودہ ازیں نشاربے ثبات رخت بعالم باقی برد بتاریخ روز چہارشنبہ
دوم رمضان گشتہ فراش قضا بساط حیات آن امیر عظیم و سپہ سالار معظّم بدست
اجل نور دیدہ برویش حلیاب خاک و نقاب تراب انداخت و در سوم شوال سنہ
ہزار و ہفتاد و دو مرض جسمی بر ذات حال اقدس حضرت جہانبانی طاری گشتہ بر
بستر بخوری تکیہ فرمودہ و مدت بیماری امتداد یافت۔ خیر خواہان و ہوا جو یان صمیمی را
بہ در طہ بلا مبتلا ساخت، اما بیامین نیت درست و تدبیر صائب آن حضرت در مالک

سلہ (۱) طاری۔ سلہ (۲) مبتلا۔ سلہ (۳) حاکم آن ولایت را کہ سرگردان و شت اوبار بود۔ (ب)

و حاکم آن ولایت کہ سرکردہ آن کوہ و در شت بود + سلہ (۱) گشتہ +

وسیعہ ہندوستان و فکر و بیکراں فرمانروائی جہاں فقہ چشم نتوانست کشا و امور سلطنت
 و مہام دولت بقانونِ مراوحسن تمثیلت یافتہ اصلاً از منہج اعتدال خارج نیفتاد۔ تا
 آنکہ غرہ صفر سنہ ہزار و ہفتاد و سہ از حکمت خانہ عنایت ازلی شربت گوارا سائے
 شفا سائے کامل بکامِ حال آن خسرو عادل و شہریار باذل رسیدہ نوید امن و امان مسامح
 جہانیاں پھیلیدہ گلبنانگ ہیبت و سرور بہ زمین و زمان در گرفت، و غلغلہ کوہ
 نشاط ساکنان بساط سپہ را سرخوش پیمانہ تہنیت گردانید و امور ملک و ملت
 رواج تازہ و رونق بے اندازہ یافت،

در شہر رجب سنہ ہزار و ہفتاد و شش بندگانِ حضرت خاقانی صاحبقران
 تانی در دولت خانہ اکبر آباد بعلتِ حبس بول در مصیقتِ آزار و رنج افتاد۔ روزے
 چند پہلوسے مبارک بر لب تیر صنعت و ناتوانی بہا و شب و دو شنبہ و میت و شہتم
 شہر مذکور پس از قضا سہ گھڑی نجومی ندائے ارحم الی ربکب لجمع رضا شنیدہ
 در غایت شعور و ہوشیاری بیان بیدار و لان معنی آگاہ باصنائے امر و وصیت پر دستہ
 و بہ نور شمع ایمان و بدر قہر اسم اقدس آفرینندہ جان و جہاں طریق منزلِ عقبی طے
 فرمودہ بفرود میں بریں تخرامیدند، چون بنا بر اقتضائے روزگار درال میں اند
 شاہزادہ ہائے والاتبار و امرائے وسیع القدر حاضر نمود لاجرم تنہ معدودہ از خواجہ
 سرا و غیرہ نعلش محفوظ رحمت پر دروگاہ آن شہریار سپہاقتدار بجلالت قانون
 بادشاہان نامدار و آداب آبا سہ و اجداد بزرگوارش قریب صبح نختیں بر کشتی
 بہا و از راہ دریا و گریب کہ معمار بہت خوش بہیں مصلحت بنا فرمودہ بود بروند۔ و

قضاست با شرافت و اعیان شهر و علما و فضلا و صلحائے وقت حاضر آمدند و بران حضرت
 نماز جنازه خواندند. و مطابق سنین سینه حضرت سید المرسلین صلوٰۃ اللہ علیہ جسد
 لطیف و جسد شریفش در مرقده منور و بیض معطر نهاده بمغفرت سبحانی و رحمت رحمانی
 مغروق غرق رحمت گردید. انامد و انما الیہ راجعون.

تذکرہ

تمام شد اقبال نامہ حضرت شہنشاہ قلد آرا مگاہ مغفرت نشان اورنگ زیب عالمگیر
 اسکنہ اللہ تعالیٰ و المنان علی درجات الجنان. بدستخط اضعفت العباد فقیر کرم الہی بتاریخ بست
 چارم محرم الحرام بروز یکشنبه بوقت ظهر صورت تحریر یافت سال ۱۲۶۱ھ
 یلوح الخلفی القراطیس و ہرا و کاتبہ رسمیم فی التراب
 بتاریخ ۳ اگست ۱۹۳۵ء از حیثش فراغ یافتیم.

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آٹھ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔
